

Dorota Prysak

Uniwersytet Śląski w Katowicach

E-MAIL: prysakd@op.pl ORCID: 0000-0001-8495-6998

Nienasycona dorosłość osób z niepełnosprawnością intelektualną

STRESZCZENIE

Temat dorosłości jest coraz częściej podejmowany zarówno w kręgach naukowych, jak również wśród osób stykających się w swojej pracy w osobami z niepełnosprawnościami. Dorosłość jest trudna do zdefiniowania, ponieważ można ją rozpatrywać z wielu perspektyw. Kryteria określające jej granice są płynne. Generuje to wciąż pojawiające się wątpliwości łączące zadania przypisane na ten okres i oczekiwania ze strony samych zainteresowanych osób w wypełnianiu ich. Powstaje pewne nienasycenie odnoszące do wspomnianej kategorii dorosłości, z powodu niemożliwości wypełniania zadań przypisanych na ten okres. Celem prezentowanego artykułu jest analiza związana z wypełnianiem zadań rozwojowych w okresie dorosłości przez osoby z niepełnosprawnością intelektualną.

SŁOWA KLUCZOWE: dorosłość, osoby niepełnosprawne

Wprowadzenie

Wiek XXI bardzo sprzyja rozwojowi osób z niepełnosprawnościami. Wynika to z osiągnięć w wielu obszarach życia. Rozwój medycyny generuje coraz lepszą pomoc medyczną, a postęp techniczny w połączeniu z coraz większą świadomością społeczną wpływa na coraz większą dostępność dla osób z niepełnosprawnością intelektualną (Chrzanowska, 2015, s. 608–616, 631–644). To również czas budowania koncepcji przede wszystkim związanych z tematami tożsamości człowieka, jego relacji z samym sobą oraz innymi ludźmi. Coraz częściej są podejmowane dyskusje dotyczące prawa jednostki do wolnego wyboru, wpływu na własny los, decydowania o tym, kim chce być i jak chce prowadzić swoje życie. Osoby z niepełnosprawnością intelektualną coraz częściej zadają pytania kim są, jaka jest ich przyszłość a więc dokąd zmierzają. Podobne pytania wciąż stawiają również nauczyciele, terapeuci oraz inni specjaliści z rodzicami włącznie dotyczące przyszłego dorosłego życia ich dzieci. Coraz częściej osoby z niepełnosprawnościami są w życiu społecznym. Doświadczają i eksplorują przestrzeń publiczną, nawiązują i zrywają relacje,

podejmują decyzje i uczą się na błędach. Osoby z niepełnosprawnościami są wśród nas.

Celem prezentowanego artykułu jest analiza związana z wypełnianiem zadań rozwojowych w okresie dorosłości przez osoby z niepełnosprawnością intelektualną.

Zaproponowana kategoria „nienasycenia” bardzo trafnie oddaje aktualną rzeczywistość osób z niepełnosprawnościami. Pokazuje jak wiele już zostało osiągnięte przez osoby z niepełnosprawnościami oraz społeczeństwo, jednocześnie wskazuje jeszcze obszary, przestrzeń, którą należałyby wzmocnić/wesprzeć. Kategoria nienasycenia (niekompletności) jest centralnym pojęciem ontologii Fregego. Za jej pomocą Frege podzielił sferę wszystkich bytów na funkcje i obiekty. Chociaż z punktu widzenia nowoczesnej logiki i metamatematyki Fregeowskie pojęcie nienasycenia (niezupełności) może uchodzić za rodzaj niedokładnej i nieaktualnej już metafory (metaforycznie wyrażonego rozróżnienia między obiektami a funkcjami określonymi na zbiorach obiektów), to wydaje się, iż kategoria ta ma u Fregego także szerszy, filozoficzny sens. Centralna rola pojęcia nienasycenia w ontologii Fregego polega przede wszystkim na tym, że jest ono kryterium dychotomicznego podziału uniwersum wszystkich realności, których istnienie zakłada Frege, na funkcje i przedmioty (dualizm ontologii Fregego), (Łagosz, 1997, s. 55).

W obszarze niepełnosprawności intelektualnej

Wiele już zostało napisane w literaturze o dorosłości osób z niepełnosprawnościami (Stochniałek, 1997; Belzyt, 2012). Począwszy od wchodzenia w dorosłość (Bełza, Gajdzica i Prysak, 2017), aktywizację zawodową (Cytowska, 2012), seksualność (Kijak, 2016), samodzielność (Parchoniuk, 2014 nr 2(25)). Ustawy i rozporządzenia odnoszące się do problemów edukacyjnych i pomocy społecznej coraz bardziej pomagają i wspierają omawianą grupę osób. To jednak wciąż jest za mało. Sygnalizują to zainteresowane osoby oraz specjaliści stykający się z nimi w swojej pracy (Cytowska, 2013). Rodzice często martwią się o los swoich dzieci po swojej śmierci. Pojawia się niedosyt proponowanych form wsparcia we wszystkich obszarach np. seksualności (Kijak, 2013). Można powiedzieć, że obszar dorosłości osób z niepełnosprawnościami jest jeszcze nienasycony. Pojawia się pytanie, co można zrobić, aby nasycić wspomnianą kategorię? Jakich działań tak naprawdę brakuje.

Zarówno w wyniku praktycznych działań, jak i analiz naukowych kiedy już zostanie pozyskany brakujący element wiedzy, nastąpi otwarcie drzwi do rozwoju tożsamości samych osób z niepełnosprawnościami, jak również i osób pełnosprawnych. W konsekwencji społeczeństwo pełnosprawne

pozwoili im znaleźć swoje miejsca w świecie, wówczas oni sami osadzą się w rolach najbardziej zgodnych z ich osobistymi przekonaniami i wartościami. (Gajdzica, 2017 s. 139).

W literaturze przedmiotu począwszy od pedagogiki, psychologii, socjologii aż po medycynę zostało opracowanych wiele definicji. W prezentowanym opracowaniu zostaną wymienione przykładowe definicje, istotne dla rozumienia i interpretowania wspomnianego pojęcia. Niewątpliwie rozwój cywilizacji ma duży wpływ na ewaluowanie terminu niepełnosprawności, jak również coraz większy poziom wiedzy merytorycznej, który wciąż ulega zmianom. Prowadzone badania naukowe pozwalają na odkrywanie kolejnych prawidłowości, co pozwala na nowe spojrzenie definiowania wspomnianego pojęcia.

Zgodnie z ustawą o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych, definicja osoby niepełnosprawnej brzmi: „niepełnosprawnymi są osoby, których stan fizyczny, psychiczny lub umysłowy trwale lub okresowo utrudnia, ogranicza bądź uniemożliwia wypełnianie ról społecznych, a w szczególności ogranicza zdolności do wykonywania pracy zawodowej” (Ustawa 1997, Dz.U. z 2011 r.).

W prezentowanym artykule często będą odniesienia do osób z niepełnosprawnością intelektualną; ważne jest więc przywołanie na potrzeby niniejszego opracowania definicji tego terminu dla lepszego zrozumienia. Wspomniana grupa osób z powodu niższego ilorazu inteligencji w porównaniu z innymi grupami osób z niepełnosprawnościami bardzo różni się w swoim funkcjonowaniu. Jest również inaczej odbierana przez społeczeństwo. Warto zaznaczyć, że niepełnosprawność intelektualna nie zawsze jest zauważalna. Jeśli nie występują dodatkowe sprzężenia, można ulec złudzeniu normalności danej osoby (Gajdzica, 2017, s. 113).

Istotnym czynnikiem jest świadomość społeczeństwa na temat niepełnosprawności intelektualnej, która na przestrzeni lat uległa diametralnej zmianie. Zofia Sękowska (1998) termin „upośledzenia umysłowego” określała bardzo szeroko, ponieważ obejmuje nie tylko sferę poznawczą człowieka, ale całą jego osobowość. Ponadto, wskazuje w wymienionym pojęciu niejednorodną grupę zaburzeń, które są wywołane przez rozmaite czynniki przyczynowe o niejednakowym mechanizmie patogennym o różnym obrazie klinicznym i morfologicznym. Iwona Chrzanowska (2015, s. 245) wskazała na dysfunkcje intelektualne, które podzieliła na globalne i parcjalne. Dla badaczy bardzo trudne jest zakwalifikowanie, zdefiniowanie oraz opisanie pewnych zaburzeń, które objęte są ogólną nazwą upośledzenia umysłowego, ponieważ zaburzenia te mogą mieć bardzo różnoraki przebieg (Chrzanowska,

2015, s. 240–261). Próby stworzenia jednej, uniwersalnej definicji okazują się dosyć trudne z powodu dużej grupy zaburzeń różniących się etiologią, objawami, a także poziomem dynamizmu. Po wielu latach prowadzonych badań dostrzega się znaczenie niepełnosprawności intelektualnej dla każdej sfery życia człowieka¹.

Zawarte zarówno w definicji rehabilitacji społecznej oraz DSM V kryteria diagnozowania mogą stać się przyczynkiem do rozważań jakości życia w wieku dojrzałym. Jednocześnie stają się obszarami nienasyceń dorosłości wymienionej grupy osób.

Niepełnosprawnych upośledzają inni ludzie przez ograniczenie ich spraw społecznych, lekceważenie, odrazę, a nawet ucieczkę od nich (Sękowska, 1998, s. 55).

Michel Foucault (1987) w swoich analizach wskazywał już takie zachowania gdzie centralną kategorią swoich rozważań uczynił alienację. Zdaniem A. Woynarowskiej wykluczenie czy marginalizacja zyskują u wspomnianego autora charakter uniwersalny, ponieważ „mimo zmieniających się metod marginalizacji są w każdym społeczeństwie jakoś wykluczeni (...)” (Woynarowska, 2010, s. 22).

Foucault pisał o szaleństwie i szaleńcach, których należy odseparować od „normalnego” społeczeństwa. W swojej analizie wskazywał zainteresowanie grupami marginalizowanymi, wykluczonymi, zamykanymi i odseparowanymi od społeczności, wobec których stosowane są przemoc i władza człowieka pełnosprawnego (Foucault, 1987). Ponadto, wskazał na subiektywizm choroby – zamknięcie się w sobie, we własnym świecie, a tym samym odejście (częściowo wykluczenie) ze świata zewnętrznego (społecznego, politycznego) oraz na uprzedmiotowienie podmiotu. Wspomniane szaleństwo sprawia, że człowiek staje się obiektem, którym zarządzają inni, jest bezwolny, zamknięty na przyszłość, uśpiony w monotonii wiecznego tu i teraz (Góra i Płazińska, 2016, s. 7).

Wszystkie zmiany dotyczące człowieka i jego miejsca w czasach ponowoczesnych w takim samym stopniu odnoszą się do człowieka niepełnosprawnego, który w różnym zakresie i w różnych sferach funkcjonowania społecznego wymaga wsparcia. W takich momentach pojawiają się pytania

1 Zgodnie z definicją DSM V osoby z niepełnosprawnością intelektualną mają dwa rodzaje problemów, przy czym jeden wynika z drugiego. Charakterystyczny jest deficyt w ich zdolności myślenia. Jest to pewne połączenie problemów z abstrakcyjnym myśleniem, oceną sytuacji, planowaniem, rozwiązywaniem problemów, wnioskowaniem i ogólnym uczeniem się. Ich ogólny poziom inteligencji określany za pomocą standardowego testu indywidualnego wynosi poniżej IQ 70. Występują deficyty w umiejętnościach przystosowawczych, które rozpoczynają się w okresie rozwojowym za: Morrison (2016, s. 34–35).

związane z wpisywaniem się osoby z niepełnosprawnościami w rozwój społeczny nazywany „postmoderną”. W jaki sposób może taka osoba dopasować się do wymogów stawianych przez pełnosprawną część społeczeństwa? W jaki sposób konsekwencje niepełnosprawności determinują „wpasowanie się” w obowiązujący nurt społeczeństwa, dominujące role, dlaczego tracą poczucie bezpieczeństwa, co jest przyczyną jego kryzysów w życiu dorosłym. Jakie są postawy wobec osób niepełnosprawnych i niepełnosprawności w wyniku funkcjonowania społeczeństwa konsumpcyjnego (por. Myśliwcyk, 2019, s. 18).

Na te i inne pytania wielu pedagogów specjalnych podjęło się już próby odpowiedzi w swoich opracowaniach z zakresu pedagogiki specjalnej². Poruszyli oni kwestię funkcjonowania człowieka z niepełnosprawnością w ponowoczesności, odnosząc się do różnych jej kontekstów. Osoby z niepełnosprawnościami m.in. wzroku, słuchu, narządu ruchu potrafią sygnalizować swoje potrzeby. Coraz częściej ich głos jest dostrzegalny w opinii społecznej i mają świadomość swoich praw. Pomagają im również osoby pełnosprawne w wyrównywaniu szans. Rozwój społeczeństwa ma charakter globalizacyjny, jak pokazują analizy opracowań naukowych. Proponowane rozwiązania problemowe odnoszą się do jakiegoś kontekstu. Według Marii Chodkowskiej: „dotyczy to również kategorii osób z niepełnosprawnością, których szanse – zarówno biologiczno-medyczne, jak i społeczne – są integralnie związane z całościową strukturą społeczną” (Chodkowska, 2015, s. 16).

Nadal najtrudniejszą sytuację mają dorosłe osoby z niepełnosprawnością intelektualną. Jest to grupa osób, w stosunku do której nadal funkcjonuje najwięcej uprzedzeń, stereotypów. Wynika to głównie i najczęściej z powodu niewiedzy społeczeństwa. To natomiast zdecydowanie utrudnia eliminowanie barier i normalizowanie warunków ich życia, co prowadzi do nienasyceń kategorii związanych z dorosłością (por. Myśliwcyk, 2019, s. 18–19).

Nieznajomość tej grupy osób dorosłych w praktyce społecznej częściowo sytuuje ją w grupie marginalizowanej i pomijanej w strukturze społecznej.

Najtrudniej osobom pełnosprawnym zauważyć jest dorosłość u wspomnianej grupy osób. W celu zrozumienia zaspokajania potrzeb w tym okresie u omawianej grupy osób zostanie przybliżone znaczenie „dorosłości”.

2 Wymienieni autorzy w swoich publikacjach analizowali różne płaszczyzny funkcjonowania osoby z niepełnosprawnością (np. począwszy od wczesnego wspomaganie, edukacji, dorastania aż po życie rodzinne, zawodowe, towarzyskie, społeczne i instytucjonalne): B. Cytowska (2012); I. Chrzanowska, B. Jachimczak i D. Podgórska-Jachnik (2007); Wł. Dykcik (1999); Z. Gajdzica (red.), (2013); A. Krause, (2004); J. Plak (2011); T. Żółkowska (2004).

Istota bycia dorosłym zasadza się bowiem nie na osiągnięciu określonego wieku metrykalnego, a na podjęciu zobowiązań w pewnych obszarach aktywności i trwałości w ich realizacji pomimo fizycznych, społecznych czy psychologicznych przeszkód. Zobowiązania w tym okresie dokonują się w dwóch podstawowych sferach funkcjonowania – rodzinnej i zawodowej. Jednej i drugiej winny towarzyszyć miłość i praca (por. Żółkowska, 2005, s. 423).

Termin dorosłość rozpatrywany jest najczęściej w aspekcie biologicznym i społecznym. Uzyskanie 18 roku życia wyznacza nadanie wielu uprawnień osoby dorosłej. Umowna granica zapisana w aktach prawnych nie zawsze utożsamiana jest z dojrzałością, sama dojrzałość rozpatrywana jest w kontekście wielu kryteriów, które stanowią indywidualną identyfikację osoby dorosłej. Jednym z głównych kryteriów dorosłości jest poziom osiągniętych zdolności realizowania wielu zadań życiowych związanych z pełnieniem ról społecznych związanych z pracą zawodową i życiem osobistym (por. Wojciechowska, 2005, s. 467). Wymienione role społeczne odnoszą się do sfery aktywności społecznej, zawodowej, rodzinnej i życiowej dorosłych osób również z niepełnosprawnościami przynależącymi do danych grup.

W dalszej części zostaną zaprezentowane przykładowe zadania rozwojowe, jakie w kontekście prezentowanej teorii Fregego mogą być postrzegane dychotomicznie.

Wybrane zadania rozwojowe przypisane do dorosłości a nienasycona dorosłość

Anna Brzezińska dokonała porównania i charakterystyki stadiów rozwojowych „okresu dorosłości” w koncepcjach Z. Freuda, E.H. Eriksona, R.J. Havighursta oraz B.M. i PH. R. Newmanów (Brzezińska, 2000, s. 235–236). Wspomniany okres u wymienionych autorów rozpoczyna się od 23 roku życia jako wczesna dorosłość, trwa do około 34 roku życia. Następnie rozpoczyna się okres średniej dorosłości w wieku 35 lat i trwa do około 60 roku życia. Wymienieni autorzy są zgodni w określaniu zadań rozwojowych. Różnią się jedynie między sobą w określaniu wieku kiedy dane zadanie występuje. Są również zbieżni co do poszczególnych zadań, jakie wymienili. Przygotowane/proponowane zestawienie jest podstawą do przeanalizowania jak wypełnianie poszczególnych zadań jest realizowane przez osoby z niepełnosprawnością intelektualną.

Innego zdania jest L. Witkowski, według którego

do dziś pokutują zakłócenia w odbiorze i docenieniu najważniejszej idei modelu cyklu życia w ujęciu Eriksona, zresztą z oporami i nie bez niekonsekwencji narra-

cyjnej przebijającej się w jego twórczości, którą to ideę określa mianem dwoistości strukturalnej faz (stadiów, etapów) życiowych, charakteryzujących napięcia wewnątrz fazowe i ich dynamikę poziomą (2015, s. 14).

Potwierdzeniem jest wskazanie, iż „kluczowym miejscem nieporozumień okazuje się przeoczone pod względem jego wagi pytania o strukturę wewnętrznych napięć w fazach cyklu, kojarzonych najczęściej z terminami „etapy”, „okresy” czy „stadia”; pytanie to pozwala na serio uwypuklać paradoksy strukturalne i funkcjonalne owych faz (*stage*), które wymuszają zwłaszcza wyjście poza odniesienie do wieku (*age*). W szczególności wydobywane tu złożoności prowadzą do tego, że nadmiary, przerosty rozmaitych jakości rozwojowych z jednej strony, a ich deficyty, braki czy niedostatki z drugiej są odpowiedzialne za to, czy mamy do czynienia z zakłóceniem rozwoju (2015, s. 16). Biorąc pod uwagę jeden z wyznaczników niepełnosprawności intelektualnej niższy iloraz inteligencji wpływa na trudności w samodzielnym funkcjonowaniu w życiu codziennym. Natomiast wskaźnik, jakim jest samodzielność w tym okresie rozwojowym w życiu dorosłym, jest dla wspomnianej grupy osób trudnym do osiągnięcia. To z kolei powoduje napięcie i zakłócenia na co wskazywał Witkowski.

Jednym z głównych zadań począwszy już od wczesnej dorosłości jest wybór małżonka/partnera, czyli zakładanie związku formalnego lub nieformalnego. Osoby z niepełnosprawnościami jak i z niepełnosprawnością intelektualną nie różnią się w swoich potrzebach od osób pełnosprawnych. Dla wielu z nich jest to bardzo silna potrzeba, do realizacji której dążą. Coraz częściej dostrzegamy, iż niektórym udaje się. Niestety, są to wciąż wyjątki potwierdzające regułę. Osobom z niepełnosprawnością ruchową, wzrokową czy nawet słuchową jest zdecydowanie łatwiej tworzyć szczęśliwe związki i cieszyć się rolą rodzica. Społecznie takie związki są akceptowane i nie budzą większych emocji i wątpliwości. To, z czym najczęściej spotykają się to są utrudnienia związane z organizacją przestrzeni, a dokładnie przystosowanie jej. Wielokrotnie potrzebują zwiększonych nakładów finansowych, które pomogą im wyrównać szanse na niezależne funkcjonowanie. Pomimo coraz większej, pomocy, niestety, to ciągle za mało. Niedobór środków finansowych powoduje ograniczenia ich oraz ich bliskich. Można zatem stwierdzić, iż jest to w pewnym sensie nadal obszar nienasycony związany z wsparciem finansowym, aby pełnić role partnera, małżonka czy rodzica.

Niestety, osoby z niepełnosprawnością intelektualną już doświadczają oporu ze strony społeczeństwa w wyrażaniu zgody na zawieranie związków zarówno formalnych, jak i nieformalnych, jeśli są związane z pełnieniem roli rodzica. Jest to wciąż kwestia nierozstrzygnięta formalnie, o czym pisze

w wielu swoich publikacjach na podstawie prowadzonych badań Remigiusz Kijak (2014, 2017), (Wendeł-Domeradzka, 2012, s. 60–62).

Společnie akceptujemy jako społeczeństwo takie relacje dopóki nie deklarują posiadania potomstwa. Popęd seksualny u nich przebiega podobnie jak u osób pełnosprawnych. Niestety, ich obniżony poziom funkcjonowania intelektualnego wskazuje na brak możliwości do samodzielnego życia. Dla wielu takich osób niezależnie od zamieszkania jest to jedna z głównych wartości w życiu, do jakich dążą. W przypadku osób z niepełnosprawnością to ciągle obszar nienasycony i trudny do zaspokojenia. Jest związany nie tylko z oporem wśród społeczeństwa, ale też brakiem odpowiednich rozwiązań finansowych związanych z wsparciem całodobowym takich osób w życiu dorosłym (Wendeł-Domeradzka, 2012, s. 62–65).

Kolejnym zadaniem rozwojowym wymienianym przez autorów jest wybór pracy zawodowej oraz inne role/zadania z tym związane. Osoby z niepełnosprawnościami często uczęszczają do szkół ogólnodostępnych, gdzie nacisk kładzie się na zdobywanie wiedzy. Często mają trudności w określeniu swoich preferencji zawodowych. Podejmując decyzje o swojej pracy zawodowej kierują się opiniami innych osób lub własnymi wyobrażeniami. W rzeczywistości kiedy już doświadczają bezpośrednio swojego wyboru, okazuje się, że ich wybór jest błędny/mylny, z różnych powodów. Wówczas zmieniają swoje decyzje jeśli mają taką możliwość albo doświadczają ról, które redukują ich rzeczywistość zawodową. A po pewnym czasie również i prywatną. Zdarza się, że z racji niepełnosprawności np. wzrokowej jest już z góry zaplanowana rola zawodowa np. masażyści. Wiek XXI to dla takich osób możliwość coraz większej dostępności przestrzeni publicznej oraz możliwości uczenia się. W murach akademickich studiuje z każdym rokiem coraz więcej studentów z niepełnosprawnościami. Dla wielu z nich jest to szansa na lepszą jakość życia.

Można powiedzieć, że dla osób z niepełnosprawnościami intelektualnymi rynek pracy jest otwarty, do którego zostają przygotowani w trakcie nauki. To jednak codzienna praktyka pokazuje nam co innego, inne doświadczenia. Z pewnością dużą wartością jest edukacja tej grupy osób w szkolnictwie specjalnym. Podczas wszystkich lat są przygotowani do pracy zawodowej. Dla nich sama jest ona już wartością zaraz po rodzinie najważniejszą. Niestety, nie zawsze jest to zrozumiałe dla pracodawców i współpracowników. Szczególnie doświadczają braku zrozumienia w miejscu pracy osoby z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu lekkim. Niestety, w życiu dorosłym po skończeniu szkoły osoby te stają się pełnosprawnymi. Dotyczy to osób, które w trakcie szkoły miały orzeczenie o potrzebie kształcenia specjalnego. Nie-

stety, obowiązuje ono tylko podczas edukacji. Nieznajomość przez osoby pełnosprawne funkcjonowania wymienionej grupy osób przyczynia się do wielu trudnych sytuacji w pracy. Z czasem prowadzi to do utraty pracy, zwolnienia przez pracodawcę lub wypowiedzenie pracy przez same osoby niepełnosprawne intelektualnie.

Strach pracodawców wynikający z niewiedzy i stereotypów dotyczących osób z niepełnosprawnością jest kolejną barierą utrudniającą lub wręcz uniemożliwiającą znalezienie zatrudnienia osób z dysfunkcją. Jak wskazują wyniki badania przeprowadzonego przez TNS OBOP (Polacy o niepełnosprawności), pracodawcy wolą zatrudniać pracownika sprawnego niż niepełnosprawnego o tych samych kwalifikacjach, ponieważ boją się, że taka osoba nie będzie pracować wydajnie (Truszkowska, 2013, s. 231).

Stereotypowe postrzeganie ludzi z niepełnosprawnościami skłania je do przyjmowania narzucanej im roli chorego, pacjenta, a z czasem klienta domu pomocy społecznej. Ponadto, przejawia się w narzucaniu im określonych sposobów i form zachowania się przy jednoczesnym odebraniu prawa wyboru (por. Truszkowska, 2013, s. 232).

Obecny XXI wiek, to ukłon w kierunku niepełnosprawności i ludzi, których ona dotknęła. Jak zauważa A. Krause (2010, s. 181) wraz z przeobrażeniami społeczno-kulturowymi zmianie podlegają paradygmaty, które nacisk kładą na samostanowienie i poszanowanie faktycznej podmiotowości osoby niepełnosprawnej. Martin Buber ową podmiotowość upatruje w relacji, więzi i spotkaniu. Jego dialogiczność jest ukierunkowana na oddanie głosu osobom niepełnosprawnym. W procesie edukacji dzieci, młodzież doświadcza prawdziwej rzeczywistości i interpretuje ją. Mówiąc, dzieląc się swoimi doświadczeniami różnych zjawisk społecznych ukazują i odsłaniają świat wewnętrznych swoich przeżyć często niezrozumiały dla osób pełnosprawnych. Konstruują swój świat znaczeń ważny z ich perspektywy (Gadamer, 2007, s. 36).

W zakresie postrzegania osób z niepełnosprawnością nastąpiło wiele zmian. Począwszy od obszaru naukowego (Cytowska, 2012) aż po wymiar praktyczny w instytucjach rządowych i pozarządowych skupiających specjalistów i osoby podejmujące działania, które przyczyniają się do ulepszenia ich życia (Kubiak-Szymborska, 2012). Pojawiają się nowe akty prawne wspierające m.in. inicjatywy związane z pracą zawodową. Niestety, pomimo różnych bardzo ciekawych projektów nie zawsze wszystko przyczynia się do polepszania jakości życia szczególnie dorosłych osób niepełnosprawnych intelektualnie. Według I. Chrzanowskiej tematyka dorosłości jest marginalizowana począwszy od samej pedagogiki specjalnej (2015, s. 592).

W swojej teorii Fregii „wskazywał na kompozyt oparty na interakcji elementów klasy „funkcji” z elementami klasy „przedmioty” (Pasikowski, 2019, s. 157). Według niego oddaje to charakterystyczna własność funkcji, jaką jest „nienasylenie”, tzn. dorosłość osób z niepełnosprawnością.

Społeczeństwo niejednokrotnie nadal oczekuje od osób z niepełnosprawnościami rezygnacji z podejmowania różnych ról społecznych, które są uznawane za ważne i społecznie pożądane – matki, żony, męża, ojca, pracownika, właściciela firmy, kierownika i innych (Marszałek, 2006, s. 31).

Kolejnym ważnym zadaniem, jakie zostało wymienione w okresie dorosłości jest związane z relacjami, przyjaźniami oraz znajomościami. Każdy potrzebuje miłości, stabilizacji, poczucia bezpieczeństwa i uważności drugiego człowieka. Dla prawidłowego rozwoju i społecznego funkcjonowania nieprzecenioną wartością jest kontakt z drugim człowiekiem. Dlatego stawanie się członkiem społeczeństwa/grupy przez osobę z niepełnosprawnością jest utożsamiane z przyswojeniem szerokiego zakresu zachowań, które stanowią przepustkę do opanowania norm, reguł, zasad obowiązujących w danym społeczeństwie/grupie. Jest to możliwie tylko poza osobami z niepełnosprawnością intelektualną. Ograniczenia wynikające z obniżenia poziomu intelektualnego osób z niepełnosprawnością intelektualną wpływają na funkcje przystosowawcze i uniemożliwiają tym osobom życie zgodnie z ich oczekiwaniami, potrzebami oraz ze zrozumieniem przez społeczeństwo pełnosprawne. Dlatego szczególną rolę w dorosłości tych osób odgrywają rodzice i rówieśnicy, a więc najbliższe otoczenie.

Niezależnie od pełno- i niepełnosprawności każdy człowiek odczuwa potrzebę przynależności i akceptacji. Wynika to z kolejnego zadania rozwojowego w dorosłości. W obawie przed odrzuceniem osoby z niepełnosprawnością intelektualną przejawiają często zachowania konformistyczne. Osoby z niepełnosprawnościami innymi niż niepełnosprawność intelektualna mogą swoją osobowością zwracać uwagę osób pełnosprawnych. Ich niepełnosprawność często staje się dodatkiem, drugim planem, a nie ich główną cechą. Łączą się i są członkami różnorodnych grup ze względu na pracę zawodową, zainteresowania, pasje, doświadczenia. Postawy społeczeństwa objawiające się jako litujące ograniczają szczególnie osobom z niepełnosprawnością intelektualną wolność i możliwość podejmowania decyzji na miarę ich możliwości. Tym samym pozbawiają ich samodzielności, a co za tym idzie odbierają w pewnym sensie prawo do godności, i wyboru z kim, gdzie i na jakich zasadach chcą utrzymywać kontakt. Niestety, to powoduje u omawianej grupy osób postawy bierne, poczucie bezradności. A konsekwencją jest brak chęci do podejmowania jakiegokolwiek aktywności.

Zakończenie

Podjęta próba w prezentowanym artykule dotycząca dorosłości jako pewnej metafory w odniesieniu do kategorii „nienasycenie” jest pewną refleksją, ukłonem do zastanowienia się nad podjęciem wyzwań lub kontynuacją już rozpoczętych inicjatyw związanych z wymienionym okresem życia. Jest kolejnym głosem łączącym działania praktyków z uzasadnieniem teoretycznym.

Pełnosprawne społeczeństwo bezpodstawnie często uzurpuje sobie prawo do decydowania o osobach niepełnosprawnych szczególnie intelektualnie. Potwierdza to stereotypowe widzenie tej kategorii jako słabszej, niepotrafiącej o sobie zadecydować i wymagającej pomocy. Dlatego bardzo ważne jest wspieranie zarówno samych niepełnosprawnych, jak również ich rodziców, opiekunów oraz innych osób stykających się z nimi. Efektem budowania sieci wsparcia jest zmniejszające się poczucie nienasycenia tak ważnego dla nich okresu w życiu, jakim jest dorosłość. Rodzi się więc pilna potrzeba jeszcze większego niż dotąd aktywizowania środowisk osób niepełnosprawnych, by werbalizowali swoje potrzeby i oczekiwania (por. Truszkowska, 2013, s. 233).

BIBLIOGRAFIA

- Belzyt, J. (2012). *Niepełnosprawność–Edukacja–Dorosłość*. Kraków: Oficyna Wydawnicza Impuls.
- Bełza, M., Gajdzica, Z. i Prysak, D. (2017). *(Nie)łatwe drogi wchodzenia w dorosłość przez osoby z niepełnosprawnościami*. Cieszyn: Wydawnictwo Arka.
- Brzezińska, A. (2000). *Spółeczna psychologia rozwoju*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Chodkowska, M. (2015). Zmiana społeczna jako kategoria analizy postaw wobec problemów niepełnosprawności. *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska Sectio J*, t. XXVIII, nr 1.
- Chrzanowska, I., Jachimczak, B. i Podgórska-Jachnik, D. (2007). *Miejsce innego we współczesnych naukach o wychowaniu*. Łódź: Wydawnictwo Naukowe WSP.
- Chrzanowska, I. (2015). *Pedagogika specjalna, Od tradycji do współczesności*. Kraków: Oficyna Wydawnictwo Impuls.
- Cytowska, B. (2021). *Trudne drogi adaptacji. Wątki emancypacyjne w analizie sytuacji dorosłych osób z niepełnosprawnością intelektualną we współczesnym społeczeństwie polskim*. Kraków: Wydawnictwo Oficyna Wydawnicza Impuls.
- Cytowska, B. (2013). (Nie)przygotowanie zawodowe osób z niepełnosprawnością intelektualną. W: Z. Gajdzica (red.), *Człowiek z niepełnosprawnością w rezerwacie przestrzeni publicznej*. Kraków: Oficyna Wydawnicza Impuls.
- Dykcik, Wł. (1999). *Pedagogika specjalna w sytuacji aktualnych zagrożeń i wyzwań*. W: J. Pańczyk i Wł. Dykcik (red.), *Pedagogika specjalna wobec zagrożeń i wyzwań XXI wieku*. Poznań: Wydawnictwo UAM.
- Foucault, M. (1987). *Historii szaleństwa w dobie klasycyzmu*. Warszawa: PIW.
- Gadamer H.G. (1980). Niezdolność do rozmowy, *Znak*, nr 3, za: J. Rzeźnicka-Krupa (2007). *Komunikacja – edukacja – społeczeństwo, o dyskursie dzieci z niepełnosprawnością intelektualną*. Kraków: Oficyna Wydawnicza Impuls.

- Gajdzica, Z. (red.). (2013). *Człowiek z niepełnosprawnością w rezerwacie przestrzeni publicznej*. Kraków: Oficyna Wydawnicza Impuls.
- Gajdzica, Z. (2017). Dorosłość osób z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu lekkim. W: M. Bełza, Z. Gajdzica i D. Prysak, *(Nie)łatwe drogi wchodzenia w dorosłość przez osoby z niepełnosprawnością*. Cieszyn: Wydawnictwo Arka.
- Góra, S. i Plazińska, A. (red.). (2016). *Oblicza szaleństwa w kulturze*. Kraków: Wydawnictwo WAM.
- Jabłoński, M. (2002). *Pytania o andragogikę osób z niepełnosprawnością umysłową*. W: Wł. Dykcik, Cz. Kosakowski, J. Kuczyńska-Kwapisz (red.), *Pedagogika specjalna szansą na realizację potrzeb osób z odchyleniami od normy*. Olsztyn: Wydawnictwo Naukowe Polskiego Towarzystwa Pedagogicznego Oddział w Poznaniu.
- Kijak, R. (2014). *Seksualność człowieka z niepełnosprawnością intelektualną a rodzina*. Warszawa: Wydawnictwo PZWL.
- Kijak, R. (2016). *Dorośli z głębszą niepełnosprawnością intelektualną jako partnerzy, małżonkowie, rodzice*. Kraków: Wydawnictwo Naukowe UP.
- Krause, A. (2004). *Człowiek wobec przeobrażeń społecznych*. Kraków: Oficyna Wydawnicza Impuls.
- Krause, A. (2010). *Współczesne paradygmaty pedagogiki specjalnej*. Kraków: Oficyna Wydawnicza Impuls.
- Kubiak-Szymborska, E. (2012). Podmiotowość o szansach i możliwościach rozwoju. W: R.J. Kijak (red.), *Niepełnosprawność – w zwierciadle dorosłości*. Kraków: Oficyna Wydawnicza Impuls.
- Łagosz, M. (1997). Analiza Fregowskiej kategorii nienasycenia. *Filozofia Nauki*, R. V, nr 3(19), s. 55–70.
- Marszałek, L. (2006). *Niepełnosprawność, kobiecość, rodzina*. Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie.
- Morrison, J. (2016). *DSM-5, Bez tajemnic, Praktyczny przewodnik dla klinicystów*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Myśliwczyk, I. (2019). *Uznanie dorosłości człowieka z niepełnosprawnością intelektualną*. Kraków: Oficyna Wydawnicza Impuls.
- Parchoniuk, M. (2014). „Nic o nas bez nas”. Udział osób z niepełnosprawnością intelektualną w badaniach. *Człowiek – Niepełnosprawność – Społeczeństwo*, nr 2(25).
- Pasikowski, S. (2019). Funkcja nasycenia teoretycznego i jej nienasycenie – implikacje metodologiczne dla badań w pedagogice. *Przegląd Pedagogiczny*, nr 2.
- Plak, J. (2011). *Osoby niepełnosprawne. Szanse i zagrożenia godnego funkcjonowania w nowoczesnym społeczeństwie*. Warszawa: Wydawnictwo WSP TWP.
- Sękowska, Z. (1998). Wprowadzenie do pedagogiki specjalnej. Warszawa: Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogiki Specjalnej.
- Sękowska, Z. (1988). Postawy wobec osób upośledzonych. W: D. Kornas-Biela (red.), *Osoba niepełnosprawna i jej miejsce w społeczeństwie*. Lublin: KUL.
- Stochniałek, J. (1997). Andragogika specjalna. W: Wł. Dykcik (red.), *Pedagogika specjalna*. Poznań: Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu.
- Truszkowska, J. (2013). Stereotypy niepełnosprawności. W: A.M. Kłonkowska i M. Szulc (red.), *Społecznie wykluczeni. Niewygodni, nienormalni, nieprzystosowani, nieadekwatni*. Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego.
- Ustawa z dnia 27 sierpnia 1997 r. o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych (Dz. U. z 2011 r. nr 127, poz. 721 z późn. zm.).
- Wendeł-Domeradzka, A. (2012). Dorosłość osób niepełnosprawnych – aspekt prawny. W: R.J. Kijak (red.), *Niepełnosprawność – w zwierciadle dorosłości*. Kraków: Oficyna Wydawnicza Impuls.
- Witkowski, L. (2015). *VERSUS O dwoistości strukturalnej faz rozwoju w ekologii cyklu życia psychodynamicznego modelu Erika H. Eriksona*. Kraków: Oficyna Wydawnicza Impuls.

- Wojnarowska, A. (2010). *Niepełnosprawność intelektualna w publicznym i prywatnym dyskursie*. Kraków: Oficyna Wydawnicza Impuls.
- Żółkowska, T. (2004). *Wyrównywanie szans społecznych osób z niepełnosprawnością intelektualną. Uwarunkowania i obszary*. Szczecin: Oficyna In Plus.
- Ziółkowska, B. (2005). Okres wczesnej dorosłości, Jak rozpoznać potencjał młodych dorosłych? W: A.I. Brzezińska (red.), *Psychologiczne portrety człowieka*. Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.

SUMMARY

Insatiable adulthood of people with intellectual disabilities

The topic of adulthood is more and more often raised both in scientific circles as well as among people who come into contact with people with disabilities in their work. Adulthood is difficult to define because it can be viewed from many perspectives. The criteria that define its limits are fluid. This generates constantly emerging doubts connecting the tasks assigned for this period of time and the expectations of the interested persons themselves in fulfilling them. A certain insatiability arises relating to the aforementioned adulthood category, due to the impossibility of fulfilling the tasks assigned for this period. The aim of the presented article is to analyze the fulfillment of developmental tasks in adulthood by people with intellectual disabilities.

KEYWORDS: adulthood, disabled people